

Στέργιος Μήτας*

Η εξέγερση των ποιητών

Έχει μια παρηγοριά (αλλά και μια ευκολία) να λέμε ότι η ποίηση μπορεί, κάπως, να φέρνει δικαιοσύνη σε έναν κόσμο διάστικτο από αδικία· ή ότι συντηρεί οάσεις ανυποταγής, κάπου στην έρημο του κομπορμισμού. Εκεί που η κουβέντα πράγματι δυσκολεύει, όσο και γίνεται ενδιαφέρουσα, είναι όταν καθίσουμε και συζητήσουμε *πώς ακριβώς το κάνει ετούτο*, αν το κάνει· και τι φωτισμό μπορεί να ρίχνει αυτό με τη σειρά του στα «ένδον» πεδία της ποίησης, με τα προσφυή –εκεί– ερωτήματα (τι κάνει ένα έργο ποίησης να είναι τέτοιο, ποιες οι αισθητικές ή άλλες τιμές του κ.ά.).

Δύο είναι τα σχήματα με τα οποία, συνήθως, η ποίηση παρουσιάζεται να μπορεί να αλλάζει ή έστω να σχολιάζει κριτικά το πραγματικό. Το ένα είναι αυτό που θέλει το έργο τέχνης ως χαρτογράφο της αρνητικής κοινωνικής εμπειρίας· αναμένουμε εδώ από το έργο να ανοίγεται στον κόσμο, να φωτίζει τις αντινομίες του, τη φρίκη ή τις κακοτοπιές του. Το δεύτερο σχήμα είναι, από την άλλη, κεντρομόλο: βλέπει το έργο ως άσκηση «αυτονομίας» (ή και καταφύγιο της συνείδησης) του καλλιτέχνη: Εδώ, το έργο τηρεί προγραμματική απόσταση από την εμπειρία, όχι για να τη σχολιάσει, αλλά για να αντιπαραβληθεί σε αυτή, να μη μολυνθεί από τη σφραγίδα της.

Οι κίνδυνοι όμως με τα δύο σχήματα αυτά (: η *ποίηση-χαρτογράφηση* και η *ποίηση-άσκηση «αυτονομίας»*) μπορούν να φανούν πολύ ωραία μέσα από δύο ιστορίες που πλάθει ο Μπόρχες. Σε ένα αφήγημά του –φέρει τον τίτλο *Περί της ακριβείας εν τη επιστήμη*– παρακολουθούμε έναν χαρτογράφο, ο οποίος φιλοδοξεί να τελέσει το έργο του με τέτοια συνείδηση και ακρίβεια, ώστε καταλήγει να παρουσιάσει ένα χάρτη που έχει την ίδια έκταση με αυτήν της αυτοκρατορίας. Κάνει ένα έργο που ταυτίζεται με το πραγματικό, το αναπαράγει καταλεπτώς, δεν έχει καμιά διαφορά με αυτό που υποτίθεται χαρτογραφεί (ή στα καθ' ημάς: *αρνείται/σχολιάζει*). Αμφιβάλουμε βάσιμα εξάλλου αν το έργο αυτό είναι στην τελική ένας *χάρτης* (διάβαζε, για την κουβέντα μας: *έργο τέχνης*).

Στο δεύτερο πεζό του Μπόρχες (*Το μυστικό θαύμα*), ένας Εβραίος συγγραφέας, περιμένοντας τη θανάτωσή του επί Τρίτου Ράιχ, εκλιπαρεί τον Θεό για άλλη μια χρονιά ζωής: προκειμένου να τελειώσει το υπό σύνθεση έργο του, με τον

τίτλο «Οι εχθροί». Η ευχή του εκπληρώνεται, ο χρόνος και όλα γύρω του παγώνουν, ενώ το μυαλό του συγγραφέα συνεχίζει να δουλεύει· με το πέρας του στάσιμου αυτού έτους, ο συγγραφέας έχει ολοκληρώσει το έργο στο νου του και βρίσκει αμέσως το θάνατο από τους ναζί. Εδώ βλέπουμε το έργο στην απόφια αισθητική αυτάρκεια και αποκοπή του – και μαζί: στην τέλεια αποτυχία του. Ακόμη κι αν διεκδικείται ως χειρονομία αντίστασης, το έργο αυτό δεν καταλήγει να αφορά κανέναν, πέραν και έξω από το δημιουργό του.

Μπορεί λοιπόν ένα έργο να «εξεγείρεται»; Ας χρησιμοποιήσουμε στο σημείο αυτό κάποιες αναλογικές σκέψεις, από το χώρο της πολιτικής και της θεωρίας. Είναι τελείως διαφορετικές οι ποιότητες αυτού που μπορούμε να αποκαλέσουμε «εξέγερση», όταν η τελευταία δεν είναι μήτε *αυτόλογη*, μήτε *μονολογική*. Όταν υπερβαίνει τον ορίζοντα του στενού συμφέροντος ή ατομικού κώδικα σημασιών και αξιών. Όταν, συνειδητά ή μη, εξερευνά τις ίδιες της τις προϋποθέσεις και (αξιώνει να) αφορά το σύνολο των μελών του πολιτικού δεσμού· υποδηλώνοντας, έτσι, και εξεικονίζοντας μια *ριζική άλλη* θέσμιση από αυτήν που αρνείται.

Αξίζει να σκεφτούμε, αναλογικά, τα δυο στοιχεία αυτά: τη ζητούμενη *θετική στιγμή* και *γενικεύσιμη-ηθική υφή* στο ποιητικό έργο. Το έργο δεν μπορεί να μας «πει κάτι», οτιδήποτε –πόσο μάλλον να καταφέρει να ξεφύγει από ή να επερωτήσει κριτικά έναν ριζικώς στραβό κόσμο– πριν και χωρίς την αισθητική του ευόδωση. Ένα έργο το συνέχει ως τέτοιο η μορφή του, το εμπυχώνει η δύναμη του «ύφους» του· αλλά όταν κι *επειδή* θα συμβεί αυτό, μπορεί να μας κάνει να ασκήσουμε το νου μας ή τη φαντασία μας, να μοιραστούμε «μορφές ζωής» ή συναισθήματα. Έτσι συντηρεί την πίστη στο ανθρώπινο γνωστικό και ηθικό δυναμικό· και σε όσα κάνουν τον άνθρωπο *αυτόνομο*, αλλά όχι *μονολογικό* υποκείμενο. Σε ό,τι αφορά την υπόθεση της εξέγερσης, πράγματι, αυτό μπορεί να μην είναι πολύ, δεν είναι ωστόσο και λίγο. Σε ό,τι αφορά όμως το πεδίο της αισθητικής, ας το υπογραμμίσουμε ξανά (με τα λόγια τώρα του Αντόρνο): «η τέχνη έχει τόσες πιθανότητες όσες η μορφή, όχι περισσότερες».

* *Ποιητής, Επίκουρος Καθηγητής Φιλοσοφίας Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας*